

УДК 343.13

*А. В. Свінцицький
здобувач**Міжрегіональної Академії управління персоналом*

СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Актуальність теми. Становлення України як правової демократичної держави передбачає необхідність організації правової системи на основі принципу взаємної відповідальності держави і особи. Не є винятком з цього правила і сфера кримінального судочинства, де значною мірою зачіпаються права, свободи та законні інтереси людини.

Питання безпеки учасників кримінального провадження має міжнародну значущість, а забезпечення дієвого захисту осіб, які сприяють правосуддю, віднесене до глобальних проблем у сфері протидії злочинності. З огляду на це, ООН та інші міжнародні інституції ведуть інтенсивну роботу, спрямовану на вдосконалення стандартів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, формування принципів такої діяльності.

Метою дослідження є узагальнення зарубіжного досвіду щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні та формування пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України з даного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального провадження досліджували такі вчені: О. В. Бардацька, Л. В. Брусніцин, В. І. Галаган, О. О. Гриньків, П. В. Діхтієвський, Є. В. Жариков, О. О. Зайцев, О. В. Капліна, В. В. Король, М. І. Костін, М. В. Куркін, А. О. Ляш, І. А. Малютін, А. М. Орлеан, Т. І. Панасюк, Т. В. Пацалова, О. Г. Шило, Б. В. Щур та ін.

Результати дослідження. Історично склалося, що найбільший досвід у встановленні та розвитку відповідного інституту мають США, де нині функціонує ефективна й надійна система підтримки жертв злочинів та громадян, які добровільно співпрацюють із правоохоронними органами та ризикують зазнати посягань злочинців [2, с. 90]. Передумовою створення програми захисту свідків (далі – ПЗС) стала наполеглива боротьба з американсько-італійською мафією у 1960-х роках. Першим свідком, який і спровокував виникнення відповідної програми був Джозеф Валачі – перший член італо-американської мафії, який наважився свідчити в суді. Взамін на детальні покази про внутрішню структуру мафії він отримав особистих охоронців довічно, утримувався в особливих умовах, був обмежений у спілкуванні через спеціально визначених осіб [2, с. 90]. Таким чином, обов'яз-

зок свідчити у суді був підкріплений відповідним гарантіями з боку держави. Дану справу можна вважати пілотною, вона заклала основні ідеї про систему засобів та заходів, що забезпечують свідків, продемонструвала можливість органів влади захистити добросовісних громадян. Це дозволило не тільки посилити довіру до уряду, а й забезпечило подальші викриття мафіозних кланів.

В подальшому законодавство США пройшло еволюційний шлях, розширювало перелік засобів та заходів, що забезпечують свідків, а також створило комплексну систему норм, що дозволяє говорити про міжгалузевий характер цього інституту. Наприклад, у 1968 році відповідно до Комплексного закону «Про контроль над злочинністю» правоохоронні органи США, оберігаючи життя свідка, отримали можливість використати відеозапис його показань. При цьому суду, якщо це здійснювалося у «державних інтересах», було надано право приймати такі показання як докази.

Зазначимо, що у 1970 році Конгрес США прийняв закон «Про контроль за організованою злочинністю», який наділяв Генерального прокурора США правом виділяти кошти на забезпечення захисту свідків, котрим загрожує небезпека [3, с. 24]. Але згідно з цим законом надання захисту було передбачено лише свідкам у справах, пов'язаних з організованою злочинністю, а у справах загальнокримінальної спрямованості свідки та інші учасники процесу не були захищені. Тобто, було введено критерії для визначення категорії справ та осіб, які потребують захисту.

У подальшому на виконання вищезазначеного закону в США було прийнято низку правових актів, що сприяли розвитку інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а саме: Програма щодо захисту свідків (1982), закони «Про захист жертв і свідків злочинів» (1982), «Про реформу системи забезпечення безпеки свідків» (1984), «Про контроль за злочинністю» (1984), «Про права потерпілих і рес-титуції» (1990).

Програма щодо захисту свідків (1982) закріпила за правоохоронними органами повноваження щодо створення свідкові особливих умов для забезпечення його безпеки. Зокрема, згідно з цією Програмою, захист може здійснюватися у випадках, коли свідок надає усю відому йому інформацію для здійснення правосуддя; свідок і члени його

сім'ї, які беруть участь у кримінальному процесі, ризикують життям; можлива повна або часткова компенсація владою штату або місцевими органами коштів на організацію заходів безпеки [11; 12].

Основна мета прийняття закону «Про захист жертв і свідків злочинів» – «надання громадянам відносно безпечних та більш прийнятних форм участі у кримінальному процесі, підвищення їхньої захищеності та значимості у судочинстві». Законом також передбачено кримінальну відповідальність за здійснення таємного впливу на жертву чи свідка злочину, удосконалено механізм відшкодування завданих збитків особам, які постраждали від злочину. Так, відповідно до цього закону за залякування або замах на залякування передбачено накладення штрафу у розмірі 250 000 доларів США або позбавлення волі на строк до 10 років чи застосування обох видів покарання одночасно. У подальшому цей закон було доопрацьовано і у 1984 році прийнято закон «Про реформу системи забезпечення безпеки свідків» і закон «Про контроль за злочинністю», яким було істотно розширено коло осіб, щодо яких мають застосовуватися заходи безпеки.

Законодавча влада штатів також активно вправовує задоволення потреб свідків злочинів: у 39 штатах прийнято правові акти щодо надання компенсації особам, які дають правдиві показання та потребують захисту. Крім цього, в кримінально-процесуальних законах окремих штатів закріплено конкретні норми, спрямовані на забезпечення безпеки свідка [2, с. 29].

Важливим критерієм довіри є той факт, що ця система не є винятковою прерогативою лише одного державного органу, вона є багаторівневою. Участь у забезпеченні безпеки свідків беруть як федеральні органи влади, так і органи влади штатів, окремих муніципальних служб (Служба маршалів – безпосередньо здійснює заходи, спрямовані на забезпечення безпеки свідків; приміщення для переселення учасників кримінального процесу надає влада штатів; органи влади графств та окремих міст вирішують питання щодо працевлаштування свідків) [10; 12].

Нині Федеральна програма безпеки свідків (WITSEC) є найтривалішою програмою у світі, протягом 30 років вона підпорядковується Службі судових приставів. Основним елементом її роботи є секретність і постійне переміщення. Також практикується зміна особистих даних свідків та членів їх сімей. Зважаючи на суттєву затратність Програма діє лише на незначну кількість осіб, зважаючи на критерії, це особи, які знаходяться в особливо небезпечному стані [3, с. 124].

Таким чином, можна говорити про поступове розширення в законодавстві США кола осіб та заходів, що використовувалися для захисту свідків з одночасним перетворенням базового закону на комплексний міжгалузевий акт, що регулює на-

ступні питання. WITSEC стала зразком для таких програм по всьому світі. У Канаді та Австралії діють аналогічні федеральні програми, які співіснують з програмами, встановленими окремими штатами [3, с. 123].

У ФРН відповідний інститут та правова база сформувалися значно пізніше, ніж у США. Довгий час у ФРН такі заходи здійснювали спеціальні підрозділи поліції, що керувалися у своїй діяльності відомчими нормативними актами МВС та Міністерства юстиції, які нерідко вступали в протиріччя з чинним законодавством, що було пов'язано з дискреційним характером повноважень органів, які приймали рішення [7, с. 195]. В середині 1980-х років уперше було застосовано заходи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства під час розслідування злочинів, вчинених мотоциклетними бандами у Гамбурзі. В подальшому їх систематично здійснює Федеральне управління кримінальної поліції [1, с. 33].

У ФРН суттєве розширення прав потерпілого у кримінальному процесі було закріплене в законі «Про захист жертви», який набув чинності у 1987 році. У зв'язку з цим КПК було доповнено новим розділом «Інші права потерпілого».

У 1998 році у ФРН прийнято закон «Про регулювання питань забезпечення безпеки свідків, яким загрожує небезпека», згідно з яким до осіб, які підлягають захисту, належать свідки (потенційні свідки), які дають або можуть дати істотні показання з метою розкриття особливо тяжких злочинів, зокрема насильницьких злочинів терористичного характеру та інших, вчинених організованими групами, а також їхні родичі та близькі, якщо їхньому життю, здоров'ю чи добробуту загрожує небезпека. Цим законом було передбачено процедуру прийому до програми захисту свідків і після її завершення. Застосований захід захисту свідка може бути скасовано, якщо особа досягла його реалізації шляхом обману, погрози, підкупу, умисного надання недостовірних чи неповних даних [1, с. 34].

Цим законом також передбачено такі заходи забезпечення безпеки свідків як використання відеозапису показань свідків, особливо дітей, потерпілих від насильницьких злочинів; забезпечення конфіденційності персональних даних свідків на всіх стадіях кримінального судочинства; надання юридичної допомоги потерпілим та свідкам.

У ФРН, як і в США, розроблено комплексні програми, створено спеціальні підрозділи, що забезпечують безпеку осіб, які беруть участь і сприяють кримінальному судочинству. Наведені інститути мають багато спільного: поєднання процесуальних гарантій забезпечення безпеки з фізичним захистом осіб, їх майна та близьких; визначення категорій злочинів, за якими може бути застосований захист; визначення критеріїв «придатності» свідка до співпраці та поширення

на нього захисту; гарантування фінансової та психологічної допомоги особам; використання методу зміни персональних даних; системний характер вживаних заходів: допомогу особі надають як урядові служби так і органи місцевого самоврядування (штату/округу).

Міжнародна спільнота наприкінці ХХ століття підхопила курс на розробку та впровадження інституту захисту учасників кримінального провадження, почалося активне обговорення набутого досвіду та створення загальних принципів та рекомендацій. Це пов'язано із транскордонним характером багатьох тяжких та особливо тяжких злочинів (особливо тероризму) та загальною глобалізацією, а в Європі – необхідністю уніфікації законодавства та співробітництва держав в рамках ЄС.

Важливу роль у створенні інституту забезпечення безпеки осіб, які сприяють кримінальному судочинству, відіграла Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, а також прийнята резолюцією Генеральної асамблеї ООН від 29.11.1985 Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою. У цих документах закріплено права та інтереси громадян, які беруть участь або сприяють кримінальному судочинству, а саме – забезпечення їхньої безпеки [4; 6].

Важливим є вклад регіональних міжнародних організацій, значну кількість стандартів та рекомендацій розробила Рада Європи. Так, у 1983 році прийнято Конвенцію про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів [5]; у 1985 – Рекомендації No R (85) 11 щодо становища потерпілого у рамках кримінального права і процесу; у 1987 – Рекомендації No R (87) 21 про надання допомоги жертвам і запобігання віктимізації. Найбільшу увагу у Рекомендаціях приділено жертві злочину, оскільки головне їх спрямування – зміцнення довіри до правосуддя. Зокрема йдеться про необхідність відшкодування завданої потерпілому фізичної, психологічної, матеріальної і соціальної шкоди, а також про заходи, які доцільно вживати задля заохочення жертви до співпраці з правоохоронними органами [9].

Головним надбанням Рекомендацій щодо становища потерпілого у рамках кримінального права і процесу є розроблення керівних принципів перегляду відповідного національного законодавства та практики. Крім цього, рекомендовано визначити, на які з наявних громадських та приватних організацій доцільно покласти функцію сприяння жертвам злочинів. Таке сприяння передбачає можливість надання термінової допомоги, а саме: фізичного захисту від помсти злочинця; тривалої медичної, психологічної, соціальної та матеріальної допомоги; правової підтримки, спрямованої на запобігання потенційній віктимізації; сприяння під час кримінального судочинства.

Справедливою є думка А. М. Орлеана про те, що [8], основні європейські стандарти у сфері забезпечення безпеки осіб у кримінальному провадженні зосереджені у Рекомендаціях Res (97) 13 та Res (2005) 9 Комітету міністрів Ради Європи (Рекомендації РЄ), а також у Європейській конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року та Другому додатковому протоколі до неї 2001 року, Директиві Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу щодо встановлення мінімальних стандартів забезпечення прав, підтримання та захисту жертв злочинів від 25 жовтня 2012 року та у практиці Європейського Суду з прав людини. Питання взаємодії та забезпечення безпеки в окремих категоріях кримінальних проваджень врегульовано спеціалізованими міжнародними нормативно-правовими актами за різними напрямками протидії злочинності (наприклад, Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 року).

Рекомендація РЄ (97) 13 та Рекомендація РЄ (2005) 9 чітко регулюють загальні принципи, якими керуються під час застосування заходів із захисту свідків. Комітет міністрів Ради Європи вважає неприйнятним те, що система кримінального судочинства може не доставити підсудних до суду та не отримати судові рішення у зв'язку з тим, що свідки відмовилися надавати правдиві та добровільні свідчення.

Висновки. Отже, наведені стандарти є мінімальними вимогами, які закликають до створення ефективної системи захисту учасників кримінального судочинства шляхом імплементації відповідних рекомендацій в національному законодавстві, створюють передумови до співпраці вдосконалення інституту.

Література

1. Гриньків О. О. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у контексті окремих принципів кримінального процесу. Актуальні питання реформування правової системи України: зб. наук. ст. за матеріалами V Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 30 – 31 травня 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 446 – 450.
2. Гриньків О. О. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : становлення і розвиток в окремих зарубіжних країнах. Право і суспільство. 2007. № 4. С. 89 – 92.
3. Гриньків О. О., Ляш А. О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві: монографія. Тернопіль: Астон, 2012. 260 с.
4. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_114 (дата звернення: 12.07.2017).
5. Європейська конвенція щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів (ETS N 116) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_319 (дата звернення: 12.07.2017).

6. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в Україні та зарубіжних країнах : порівняльний аналіз : навчальний посібник / [В. К. Шкарупа, М. В. Коваль, В. М. Андрущук та ін.]. – Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2007. 194 с.

7. Качмар Б.М. Механізм забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (кримінальний процесуальний аспект): дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.09. Харків, 2017. 198 с.

8. Орлеан А.М. Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: адаптація законодавства України до Європейських стандартів. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/18171/1/%D0%9E%D9.pdf>.

9. Рекомендація No Res (2005) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам- членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям URL: [http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](http://scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B) (дата звернення: 12.07.2017).

10. Falcon G. (2013, 2 16). Inside the witness protection program. CNN. URL: <http://edition.cnn.com/2013/02/16/justice/witness-protection-program/> (дата звернення: 12.07.2017).

11. Victim and Witness Protection Act of 1982. – Public Law. 97-291- Oct.12/1982 URL: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/STATUTE-96/pdf/STATUTE-96-Pg1248.pdf> (дата звернення: 12.07.2017).

12. Witness Security Program. U.S. Marshals Service URL: <https://www.usmarshals.gov/witsec/> (дата звернення: 12.07.2017).

Анотація

Свінцицький А. В. Світовий досвід забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. – Стаття.

У статті розглядається досвід деяких країн та міжнародні стандарти щодо забезпечення безпеки осіб, які

беруть участь у кримінальному провадженні. На основі аналізу досвіду цих країн та міжнародних стандартів запропоновано використовувати ці положення як концептуальні засади вдосконалення інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальне провадження, заходи безпеки, досудове розслідування, слідчий, прокурор, зарубіжний досвід.

Анотация

Свинцицкий А. В. Мировой опыт обеспечения безопасности лиц, участвующих в уголовном производстве. – Статья.

В статье рассматривается опыт некоторых стран и международные стандарты по обеспечению безопасности лиц, участвующих в уголовном производстве. На основе анализа опыта этих стран и международных стандартов предложено использовать эти положения как концептуальные основы совершенствования института обеспечения безопасности лиц, участвующих в уголовном производстве.

Ключевые слова: уголовное производство, меры безопасности, досудебное расследование, следователь, прокурор, зарубежный опыт.

Summary

Svintsytskyi A. V. World experience in ensuring the safety of persons involved in criminal proceedings. – Article.

The article examines the experience of some countries and international standards for ensuring the safety of persons involved in criminal proceeding. On the basis of an analysis of the experience of these countries and international standards, it is proposed to use these provisions as a conceptual basis for improving the institution of safety of persons involved in criminal proceeding.

Key words: criminal proceeding, security measures, pre-trial investigation, investigator, prosecutor, foreign experience.